

Forskningsetisk forum – god start for det nye nettverket

Veilederrollen, forskning på utsatte grupper, konfidensialitet og personvern og fusk i forskning var blant temaene da Forskningsetiske komiteer arrangerte sitt første Forskningsetiske forum.

Mer enn 70 deltakere var 18. oktober 2012 samlet til oppstarten av Forskningsetisk forum, et nytt samarbeidsforum for å fremme undervisning av forskningsetikk innenfor ph.d.-studiet. Alle landets universiteter var representert. Det var også de fleste høyskolene som tilbyr slik undervisning.

Helene Ingierd, sekretariatsleder i Den nasjonale forskningsetiske komité for naturvitenskap og teknologi (NENT), innledet møtet.

- Med bakgrunn i både mandatet til Forskningsetiske komiteer og nye retningslinjer for ph.d.-graden har komiteene tatt initiativ til å danne Forskningsetisk forum. Målet er å skape et tettere samarbeid på tvers av fag og institusjoner omkring undervisning av forskningsetikk.

Ingierd viste til en kartlegging komiteene har gjennomført om omfanget av og innholdet i forskningsetikk i ph.d.-utdanningen. Responsen tyder på at det foregår mye og godt arbeid med å styrke forskningsetikk på universitetene og høyskolene. Komiteene tror likevel alle vil tjene på mer erfaringsutveksling. Forumet skal utvikles til å bli en ressurs for deltakerne og miljøene på undervisningsstedene, sa hun.

Første halvdel av møtet var viet korte innlegg om sentrale forskningsetiske problemstillinger:

- *Veilederrollen* – ved Ragnvald Kalleberg, UiO og Bente Gullveig Alver, UiB
- *Forskning på utsatte grupper* – ved Anette Brunovskis, Fafo
- *Konfidensialitet og personvern i forskning* – ved Vigdis Kvalheim, NSD og Knut Ruyter, REK sørøst
- *Fusk i forskning* – ved Torkild Vinther, Granskingsutvalget og Matthias Kaiser, UiB

Dagen ble avsluttet med idédugnader i parallelle grupper. Målet med dette arbeidet var å få tips om hvordan nettverket bør jobbe, hvordan stimulere til oppmerksomhet og kunnskap om forskningsetikk.

Veilederrollen

Ragnvald Kalleberg, professor ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, UiO, tok opp spørsmålet i hvilken grad og på hvilken måte veileder har ansvar for at stipendiaten lærer forskningsetikk. Han mener at forskningsetiske krav er like vitenskapsinterne som metodologiske krav. Basisgrunnlaget for hvordan man håndterer forskningsetikk bør ligge i faget selv som en norm. Man må forstå at vitenskapelig virksomhet er et moralsk prosjekt. Han henviste til NESH retningslinjer som utdyper bredden av forskningsetikk.

Noen av hans konklusjoner:

- det må undervises i forskningsetikk på alle nivåer, må faglig forankres
- veiledere må læres opp
- forskningsetikk må praktiseres og vises i hverdagen av både veileder og stipendiat

Bente Gullveig Alver, professor emerita ved institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap ved UiB, mente at hun hadde erfart en ubalanse mellom veilederrollen og studentens forventninger. Ansvar til veileder kan variere, avhengig av om prosjektet er et hoved- eller delprosjekt av et større prosjekt. Hun mener at veileder har ansvar for å lære opp stipendiaten i forskningsetisk refleksjon, og at dette bør komme tydeligere fram i reglementet ved universitetet. Videre bør samspillet mellom veileder og stipendiat være et ansvar hos begge parter.

Hun peker på at en veileder også kan trenge beskyttelse – veileder kan få ansvar for en dårlig dr.grad.

Hun stiller også spørsmål om opprettelsen av forskningsetiske komiteer og utvalg er blitt en ”sovepute” for mer personlig ansvar for etiske diskusjoner. – Forskningsetikken må ikke bli som en kokebok uten refleksjon, sa hun.

Forskning på utsatte grupper

Anette Brunovskis, forsker ved Fafo, tok utgangspunkt i egen forskning, som blant annet omhandler menneskehandel og prostitusjon. Hun mener det er vanskelig å generalisere for denne type forskning; de ”utsatte gruppene” er svært ulike. Typebetegnelsen har ingen klar avgrensning heller ikke i NESHs retningslinjer punkt 22. Brunovskis mener det er en hårfin balanse mellom å beskytte en informant og å umyndiggjøre samme person. Alle i en typisk utsatt gruppe behøver for eksempel ikke å ha redusert samtykkekompetanse.

En forsker må lære seg å være sensitiv (NESH retningslinjer punkt 7); forsker har ansvar for respondenten. Hva gjør man når man får vite at den man intervjuer, går med selvmordstanker? Slike dilemma må man være forberedt på som forsker.

Noen ganger kan den man intervjuer selv ha en agenda for å delta. Det kan være vanskelig for forsker finne balansegangen i en slik situasjon.

Brunovskis stilte også spørsmålet: Er det noen grupper man ikke bør forske på? Og svarte med å si at hun mener vi trenger kunnskap om også det som er mest vanskelig å forske på.

Konfidensialitet og personvern i forskning

Vigdis Kvalheim, avdelingsdirektør i NSD (Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste), fortalte at de i løpet av året har 3000-4000 prosjekter til vurdering. Hun mener at etikk skal være en del av forskningen, men ser at etikken de senere årene har måttet vike plass for en voksende juridifisering.

Kvalheim peker på at det er en overlapping mellom etikk og juss. Etiske krav og personvern hensyn kan få metodiske konsekvenser. Personvern er et samfunnsansvar. Samtidig skal man legge til rette for god forskning. Regelverket ivaretar ulike samfunnsinteresser. Selv om loven sier at man skal kreve skriftlig informert samtykke, kan man få unntak fra dette hvis samfunnsnyttien er stor nok, veid opp mot ulempe for deltaker.

Knut Ruyter, Avdelingsdirektør Regional komité for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk, Sør-Øst Norge (REK Sørøst), mener at det er andre måter å ivareta

personvernet på enn gjennom informert samtykke. Han mener at forskningsterrenget de siste årene er blitt forandret, og at det nå iblant kan være vanskelig å etterleve regelverket.

Han peker spesielt på klinisk forskning og beskriver andre normer som må oppfylles før krav til samtykke kommer i betraktning, med blant annet forholdet til internasjonale regler, forhold omkring biobanker og helgenomsekvensering som eksempler.

Fusk i forskning

- Vi bør ta et steg tilbake, og se på om vi tar vitenskapelig uredelighet alvorlig nok, sa **Torkild Vinther**, sekretariatsleder for Nasjonalt utvalg for gransking av uredelighet i forskning (Granskingsutvalget).

Det finnes lite forskning på omfanget av vitenskapelig uredelighet, fortalte han, men de studiene som finnes, viser at grov vitenskapelig uredelighet utgjør en svært liten andel sammenliknet med tilfellene av ”diskutabel forskning”. Bli det et for sterkt fokus på de store sakene, på bekostning av de mange mindre bruddene på god forskningspraksis, spurte Vinther. Disse har minst like stor skadevirkning, men er langt mindre synlige.

- Dette er et spørsmål om bevissthet, ansvar, læring og endring av kultur, sa Vinther, og fremhevet særlig institusjonenes ansvar og viktige oppgave ikke minst rundt opplæring og utdanning av studenter, ph.d.-studenter og forskere.

- Uredelighet er et spektrum, vi bør ikke begå feilen å kun fokusere på fusk og plagiering, formante **Matthias Kaiser**, professor og instituttleder ved Senter for vitenskapsteori ved Universitetet i Bergen.

- I den ene enden av spektret finner vi uredelige handlinger som fabrikkering av data, plagiering og bevisst destruering av data, fortalte Kaiser. Diskutable handlinger kan for eksempel være bevisst feilaktig fremstilling av andres resultater, æresforfatterskap, tilbakehold av data og dobbeltpublisering.

Kaiser listet opp fem punkter han mener kan bidra til å forhindre uredelighet og diskutabel forskningspraksis:

1. Utdanning og opplæring
2. Synlige institusjonelle mekanismer, som etikkomiteer og muligheter for varslings
3. Å skynde seg langsomt – f.eks. ved større grad av gjentakelse av eksperimenter og empiri
4. Dialog på tvers av faggrensene, utveksling av erfaringer, for eksempel om forfatterskap eller hva som utgjør et plagiat
5. Retningslinjer i aktiv bruk, men også i kontinuerlig utvikling